

Bluznyuk R. O. The Soviet historiography of exploration of Ukraine's higher agrarian education's development during the Khrushchev "Thaw"

The historiographical analysis of the Soviet historical literature, devoted to the problems of the development of Higher Education in Ukraine in 1953 - 1964 is carried out. Trends, patterns and approaches to understanding the problem of mentioned years are highlighted. It was shown the problem on which worked Soviet scientists researching the transformations in higher agricultural education made by Khrushchev. The problem of training of rural personnel of highly qualified specialists in this period was explored in most researches, but almost there were no comprehensive analyses of functioning and development of higher agricultural school.

Keywords: historiography, studies, "thaw", higher agricultural education, agricultural educational institutions.

УДК 331.109.32:622"1988/1989"

В. Л. Агапов

**ПЕРШІ ШАХТАРСЬКІ СТРАЙКИ ЧАСІВ ГОРБАЧОВСЬКОЇ
“ПЕРЕБУДОВИ” В УРСР (1988 – ПЕРШЕ ПІВРІЧЧЯ 1989 рр.):
ІСТОРИОГРАФІЯ ПИТАННЯ, СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД**

У статті досліджується один з феноменів радянської дійсності періоду горбачовської "перебудови" – початковий етап шахтарського страйкового руху, що відроджувався. Подається аналіз історіографії проблеми, що дозволило викласти погляди істориків на природу явища, оцінку дій гірників і наслідків перших виступів. Істотне розширення автором кола використовуваних джерел дало можливість на якісно новому рівні простежити наростання конфлікту, його динаміку, реакцію партійно-державного керівництва СРСР та УРСР, обласних партійних комітетів на страйкову боротьбу, що розгорталася.
Ключові слова: історіографія, шахтар, страйк, вимоги, боротьба, Донбас.

Період 1985–1991 рр. був знаменним для українського суспільства тим, що саме у ці роки формувалися передумови відродження і був започаткований небачений в історії українського суспільства страйковий рух, який піддав серйозному випробуванню базові засади держави, вугільну промисловість, всю систему суспільних зв'язків і відносин. В історичній науці поступово затверджується погляд, згідно з яким у 1989 – 1991 рр. "...значний, а іноді й вирішальний вплив на усі процеси правила одна з найбільших політичних сил сучасності – робітничий рух" [1, с.149]. Але недостатнє вивчення "шахтарської проблематики" зумовило той факт, що у вітчизняній історіографії спостерігається зменшення ролі робітничого класу в політичному процесі 1989 – 1991 рр.

Дослідження економічної боротьби гірників у 1988 – першій половині 1989 рр., результатів наукових розробок цієї боротьби дозволить наблизитися до більш об'єктивного розуміння розвитку соціально-економічного та політичного процесу напередодні здобуття Україною державної незалежності. Отримання уроків з протистояння 1989 р. важливо передусім тому, що українському суспільству потрібен громадянський мир, без якого усі найперспективніші та науково обґрунтовані державні програми залишаться проектами. Р. Дарендорф справедливо зазначав: "Той, хто вмє впоратися з конфліктами шляхом їх прийняття й урегулювання, той бере під свій контроль ритм історії. Той, хто пропускає таку можливість, отримує цей ритм собі в супротивники" [2, с. 20].

Мета статті: проаналізувати історіографію проблеми, з'ясувати специфіку страйкової боротьби українських гірників у 1988 – першій половині 1989 рр. та її значення.

Перші оцінки шахтарських акцій, які передували липневому страйку 1989 р., давалися "по гарячих слідах подій" в публікаціях журналістів. Стаття Ю. Свинтицького "Вступили в конфлікт" була підготовлена на матеріалах засідання президії ЦК Профспілки робітників вугільної промисловості (ПРВП), що відбулося у травні 1989 р. [3]. У публікації був викладений погляд шахтарів на причини припинення робіт на шахті "Лідиівка" виробничого об'єднання (далі – ВО) "Донецьквугілля". В. Андріянов у статті "Горный удар" не лише повідомляє про страйки, що відбулися навесні на шахтах Донбасу, але й стисло описує конфлікт на шахті "Об'єднана" ВО "Горезантрацит" [4]. "До окремих страйків, – пише автор, – починали звикати. Уявити їх зливу потужність ще не вистачило фантазії" [4, с.62]. Соціальний вибух у липні 1989 р., правда про життя шахтарів, що виплеснулася на міських мітингах, дозволили розпочати вивчення шахтарського руху. З'явилися перші праці філософів та істориків. Джерельною основою публікацій була оперативна інформація, газетні матеріали, документи з поточних архівів. Дослідники сконцентрували увагу на з'ясуванні теоретичних аспектів причин відродження страйкової боротьби.

Серед істориків першим порушив тему весняних страйків 1989 р. в УРСР А. Русначенко [5]. За його підрахунками вони відбулися не менше, ніж на восьми шахтах Донбасу. Дослідник звертає увагу на те, що ці акції були недооцінені керівництвом УРСР. Спробу проаналізувати виступи робітників СРСР у 1987 р. – першій половині 1989 р. зробила А. Назімова [6]. Весняні акції 1989 р. розглядаються авторкою як події, хоча й екстраординарні, але випадкові й нехарактерні для соціалістичного суспільства. У статті є спостереження, яке пояснює психологічні передумови конфліктів: "Розбуджені очікування поки не реалізовані або реалізовані дуже слабо. Люди довгий час жили у впевненості, що краще майбутнє буде у далеких нащадків.

Тому, коли було проголошено курс на радикальну перебудову економіки, надія в межах життя сьогоднішніх поколінь досягти нормальних умов праці та побуту викликала нетерпіння, прагнення прискорити темпи змін” [6, с.76]. Дослідників відзначає, що страйки були спонтанними, короткотерміновими і не завжди результативними. Під час їх проведення складалися ініціативні групи, куди входили активісти, які брали на себе роль неформальних організаторів. Ними нерідко ставали передовики виробництва, зокрема члени КПРС і навіть секретарі первинних парторганізацій. Керівникам підприємств і громадських організацій, констатує авторка, нічого не залишалось як будь-яким способом притамувати ці виступи робітників, використовуючи тимчасові поступки, обіцянки, а то й примус.

В. Березовський, М. Кротов і В. Черв'яков [7] звертають увагу на те, що, по-перше, страйки відбувалися в окремих колективах без політичного підґрунтя; по-друге, більшість страйків були спонтанними, ініціативні групи з їх проведення або страйкові комітети були відсутні. Автори про цей період пишуть: “Несамостійний, без певної загальної та специфічно характерної для робітничого руху мети. Він був частиною загальнополітичного руху громадських соціально-політичних ініціатив. Ця обставина зумовила скептичне ставлення до робітників з боку інтелігенції як до кволої, консервативної й достатньо аморфної маси, тому ніхто систематичною, організаційною й агітаційною роботою серед робітників не займався” [7, с. 54]. Д. Мендел виокремлює одну із причин активізації гірників: “Додала сміливості робітникам масована критика центральною владою і пресою місцевих та галузевих господарських керівників” [8, с.54]. Л. Мальцева та О. Пуляєва звертають увагу на важливу особливість весняних страйків: “У ситуаціях тимчасових зупинок робіт наочно виявилася нездатність громадських організацій, профспілки представляти інтереси робітників, вести переговори з адміністрацією, добиватися рішень, що задовольняють обидві сторони. Виступи робітників не знаходили підтримки, але також не було їх осуду” [9, с.40]. Про значення страйків А. Кацва та Д. Подкосов пишуть: “Саме ці локальні страйки, а також висунення нових робітничих лідерів і підготували той вибух протесту, який приголомшив країну декілька місяців опісля” [10, с.13]. Таким чином, історіографію перших страйків було започатковано у 1989–1992 рр. Розвиток шахтарського руху в публікаціях був розглянутий фрагментарно.

Зміни, що відбувалися у політичному й науковому житті після руйнації СРСР, соціально-економічна криза обумовили відсутність до кінця 90-х рр. інтересу дослідників до шахтарської проблематики. За останнє десятиліття завдяки дослідженням А. Саржана [11], Л. Ковпак [12], Н. Шевченко [13], К. Кузіної [14], Є. Ізмайлової [15] був досягнутий значний прогрес у вивченні виробничого та соціального життя шахтарів. Однак тільки В. Баран поглибив наші знання про страйки гірників Донбасу у перші місяці 1989 р. Він простежує наростання конфлікту у ВО “Торезантрацит”, зокрема на шахті ім. Лутугіна. Автор зазначає, що “причини страйків і трудових конфліктів не усувалися, проблеми робітничих колективів не вирішувалися” [16, с.370–371]. Отже, в історичній науці відсутні публікації, у яких би всебічно розглядалися перші кроки страйкового шахтарського руху, що відроджувався.

Вивчення історичних джерел дозволяє стверджувати, що в УРСР перший масовий страйк періоду “перебудови” відбувся 31 липня 1988 р. на шахті “Черкаська” ВО “Ворошиловградвугілля”. Форма протесту була незвичною: 126 гірників не вийшли на роботу. Цьому акту передували загальношахтні збори, на яких один із гірників обурився плануванням робіт: у липні робітники мали відпрацювати 22 зміни, а не 21-у, як завжди. Пояснення, аргументи та вимоги адміністрації виявилися недостатніми та непереконливими. Явище було охарактеризоване як масовий прогул [17]. Страйки, що відбулися у перші місяці 1989 р., стали реакцією колективів на падіння зарплати внаслідок переведення галузі на “госпрозрахунок” та виконання Мінвуглепромом СРСР вимог уряду щодо наведення ладу у оплаті праці та прив'язки зарплати до зростання продуктивності праці. Страйки почалися після отримання робітниками зарплати на тих шахтах, де директори не захотіли займатися приписками, вигадувати обсяги виконаних робіт, або ж там, де адміністрація свідомо йшла на зменшення розцінок праці, щоб укластися в економічні нормативи. З цієї причини короткочасний страйк відбувся у лютому на шахті № 222 ВО “Шахтарськвугілля”. Метод вирішення конфлікту був традиційний: директор дав розпорядження виявити ініціатора та вигнати його з шахти [18].

У лютому 1989 р. страйк відбувся також у РРФСР на шахті “Північна” ВО “Воркутавугілля”. У перші дні березня під землею перебували робітники чотирьох змін. Поставлені гірниками питання передбачали вимоги липневого страйку: тверді розцінки на метр проходки та тонну видобутого вугілля, реальні норми видобутку, доплата за роботу у вечірні та нічні години, оплата часу пересування під землею, скасування постанови РМ СРСР про нормативне співвідношення зростання зарплати та продуктивності праці, скорочення на 40 % управлінського апарату. Згодом вимоги були доповнені новими: відпочинок у неділю, 6-годинний робочий день, надання шахтам юридичної та економічної самостійності, ліквідація ВО “Воркутавугілля”, створення незалежної профспілки “Солідарність”. Страйк переріс у короткотермінове голодування 107 гірників. На шахті відбувся мітинг солідарності із страйкарями. Тут пролунала пропозиція скасувати “Статут про дисципліну працівників, зайнятих на роботах в особливо небезпечних підземних умовах”. Основні вимоги страйкарів (збільшення розцінок за видобуту тонну вугілля, доплати за роботу у вечірні та нічні зміни, зниження норм вироблення) були задоволені [19].

Події у Воркуті значно вплинули на розвиток страйкового руху. Навіть не самі події, а інформованість суспільства про причини, перебіг та результати страйку, що відбулося завдяки репортажам газет “Труд” та “Социалистическая индустрия”, де ці матеріали були опубліковані 10 березня 1989 р. І вже 11 березня на Донбасі розпочався добовий страйк 58 гірників на ділянці № 8 шахти “Лідиівка” ВО “Донецьквугілля” [20, с.8]. Причиною страйку стало зменшення фахівцями відділу праці й заробітної плати розцінок за проходження гірниками вентиляційного штреку та відрахування частки зарплати гірників без їх відома до “резервного

фонду". Донецькі робітники, як і шахтарі Воркути, були проти взаємозв'язку зростання зарплати та продуктивності праці, вимагали доплат за роботу у вечірні та нічні зміни, зменшення кількості управлінців [21, арк. 6]. На "Лідиівці" людей змогли перекопати у тому, що деякі з вимог, зокрема про додаткову оплату праці у нічні години, варто зняти, тому що гроші для здійснення доплат має заробити само підприємство. Після конфлікту на шахті були збільшені оклади гірничих майстрів, було упорядковано положення про преміювання працівників [3, с.18]. Страйк на "Лідиівці" розпочав череду страйків, що відбулися у березні – травні на шахтах УРСР. Вони пройшли у містах Дзержинськ (шахта "Нова" [22, арк. 22]), Донецьк (ім. С. Кірова [23, арк.4], ім. О. Скочинського, шахта № 6 шахтоуправління ім. газети "Правда"), Красний Луч (ім. газети "Известия"), Павлоград ("Самарська" [24, арк. 11]), Торез (ім. Л. Лутугіна та "Річна" [25, арк.22]), Шахтарськ (шахтоуправління "Постніковське"), Ровеньки (шахтоуправління ім. М. Фрунзе, ділянка буропідричних робіт [26, арк.36]), Лисичанськ (ім. Д. Капустіна [27, арк.13]), Перевальськ (ділянка № 4 шахти "Україна"). У ВО "Свердловантрацит" вони відбулися на шахтах "Центросоюз", "Травнева", ім. В. Володарського, ім. В. Леніна [28, арк.11]. Короткотерміновий страйк відбувся на шахті "Ворошиловградська № 1" ВО "Ворошиловградвугілля". Шахти "Новодзержинська", "Об'єднана" ВО "Торезантрацит", "Жовтнева" ВО "Донецьквугілля" перебували на межі страйку.

У страйкову боротьбу включилися представники об'єднань, які нарощували обсяги вуглевидобутку та збільшували середньодобове навантаження на очисний вибій. У ВО "Красноармійськвугілля" на найбільшій у СРСР шахті ім. О. Стаханова робітники першої зміни ділянки № 9 відмовилися піднятися на поверхню. Гірникам очисного вибою не було сплачено за виконані допоміжні роботи. До них приєдналися робітники другої зміни [29, арк.11]. Страйки відбулися і в колективах відсталих шахт, до яких належали шахта ім. С. Кірова та згадана "Лідиівка". Із загальної кількості зареєстрованих страйків, що відбулися в СРСР у перші 3 місяці 1989 р., а їх було 11 [4, с.61], половина відбулася на Донбасі.

Страйки виявили неможливість правового регулювання такого роду конфліктів. Правова регламентація колективних трудових спорів була скасована у 30-ті рр. Прийняте в 1974 р. "Положення про порядок розгляду трудових спорів" регламентувало розв'язання лише індивідуальних трудових суперечок. Назрівання вибуху фіксувала профспілка гірників. 29 березня 1989 р. президія ЦК ПРВП прийняла постанову "Про виникнення конфліктних ситуацій на підприємствах вугільної промисловості та фактах відмови від робіт". На пленумі ЦК ПРВП були узагальнені вимоги страйкарів: пільгове пенсійне забезпечення, скасування нестійкого графіка праці, надання вихідного дня у неділю, восьмигодинний робочий день, облік робочого часу "від кліті до кліті", або оплата часу руху від стовбура до місця роботи і назад, скасування п. 194 дисциплінарного статуту [30, с.8].

У квітні застрайкувала шахта ім. газети "Известия" ВО "Донбасантрацит". Гірники стверджували, що вживані тарифні ставки не відповідають обсягам та напруженості праці. У конфлікт довелось втрутитися галузевому міністру М. Щадову. Лихоманило й інші шахти Ворошиловградської області. Обком КПУ констатував: "Почастішали випадки, коли окремі групи робітників, парторги, секретарі дільничних парторганізацій після зміни залишаються на робочих місцях, викликають керівника і вимагають від нього негайного вирішення питань" [31, арк.12]. У Донецькій області у ВО "Торезантрацит" застрайкували гірники першої та четвертої ділянки шахти ім. Л. Лутугіна. Це був протест проти зниження зарплати. 10 квітня сидячий страйк провели 32 шахтарі ділянки № 5. Вони вимагали реального плану вуглевидобутку, повернення утриманих премій, звільнення з посади за грубість заступника директора з виробництва. Після виконання вимог гірників страйк припинився, але за наказом генерального директора ВО "Торезантрацит" звільненого керівника було відновлено на посаді [16, с.369].

Страйки підземних робітників показали, що робітники домагаються не тільки підвищення зарплати, а також наведення ладу в організації праці, нормального матеріально-технічного забезпечення, ставлять питання про пільгове пенсійне забезпечення, про вихідний день у неділю, про обчислення робочого дня від кліті до кліті й оплату часу, необхідного, щоб дійти до робочого місця. Страйк у ВО "Торезантрацит" став наслідком конфронтаційних відносин між гірниками та адміністрацією. Шахтарі об'єднання вимагали зняття з посад своїх директорів за грубість, небажання вникати у стан справ на ділянках, сімейність в апараті управління, за порушення соціальної справедливості під час розподілу квартир та автомобілів. Генеральні директори об'єднань, директори шахти часто були не в змозі, а інколи й не хотіли вирішувати підняті робітниками проблеми. Прибулий на шахту ім. газети "Известия" один з керівників ВО "Донбасантрацит" відреагував на страйк словами: "Ну, і сидіть собі, хоч місяць!" [4, с.62]. М. Щадов задовольнив вимоги страйкарів і втричі підняв розцінки.

Зацікавленість керівництва галузі у тамуванні конфліктів підживала авторитет адміністрації шахт. Необхідність виконання вимог шахтарів, коли міністерство додаткових ресурсів на це не виділяло, змушувала адміністрацію шахт порушувати фінансову дисципліну. Директори, що опинилися в такій ситуації, скаржилися: "Приїжджають та дають вказівку платити. Уже цими популістськими рішеннями внесли хаос та некерованість" [32, арк.53]. З іншого боку, поспіх, з яким вимоги задовольнялися, провокував ланцюгову реакцію. Ю. Іоффе поділився думками про наслідки методу припинення страйку, що був використаний М. Щадовим на шахті ім. газети "Известия": "Я цей факт розцінив, як заклик до наступного страйку. Замість вирішення питання всього регіону було вирішення проблем тільки однієї шахти. Мовби здійснювався запрошувальний жест: хочете отримувати гроші – страйкуйте, хлопці!" [33, с.33]. Зростання напруги в колективах гірників привело до переходу конфлікту між власником (державою) та шахтарями на новий рівень. 21 червня ЦК ПРВП прийняв постанову "Про вимоги профспілки РВП щодо Міністерства вугільної промисловості СРСР", яка була опублікована 11 липня у газеті "Труд" [34]. Міністерству були

поставлені наступні вимоги: відповідно до ст. 14 закону “Про державне підприємство (об’єднання)” надати колективам шахт право самим визначати режим праці та відпочинку; за бажанням колективів запровадити єдиний вихідний день у неділю; оплачувати роботу у вечірні та нічні зміни за підвищеним тарифом відповідно до постанови ЦК КПРС, РМ СРСР та ВЦРПС № 194 (лютий 1987 р.); запровадити оплату за час, що витрачається шахтарями на пересування від стовбура шахти до місця роботи і назад; виділяти централізовані капітальні вкладення переважно на соціальні потреби. Термін виконання вимог був названий такий: не пізніше першого півріччя 1990 р. Ідея загальногалузевого страйку “оволодівала масами”.

Ставлення органів влади до страйків, що відбувалися, можна охарактеризувати так: деяка заклопотаність. М. Горбачов, який перебував у лютому 1989 р. у Донецьку, говорив: “Уявіть собі, що збої почнуться у розвитку таких республік, як Україна. Тоді дезорганізується вся країна. Тому ми уважно стежимо, щоб у такій республіці, як Україна, завжди, у всіх напрямках справа рухалася” [35, арк.54]. У прийнятій 14-го березня 1989 р. постанові ЦК КПУ, Президії ВР УРСР та РМ УРСР “Про організацію роботи щодо вирішення питань, поставлених під час зустрічей та бесід тов. М. С. Горбачова із робітниками, партійним та господарським активом республіки” українська влада зажадала від партійних, радянських та управлінських кадрів проаналізувати уроки та зробити висновки з гострих ситуацій, що виникають [36, арк.31]. Але ніхто не спробував з’ясувати об’єктивні причини страйків. ЦК КПУ, Президія ВР УРСР та республіканський уряд поспішили заявити, що джерелом конфліктів є вузько групові інтереси людей, які намагаються їх “протягнути”, використовуючи гасла демократизації та соціалістичного плюралізму, що конфлікти виникають унаслідок неготовності партійних комітетів працювати в умовах демократизації та гласності [36, арк.33].

Донецький обком КПУ, який був звинувачений у неготовності працювати в умовах демократизації та гласності, страйки пояснив тим, що екстремістські настроєні особи та політизовані неформальні об’єднання намагаються загострити ситуацію [37, арк.20]. Керівництво республіки та областей не використовувало поняття “страйк”. Явище визначалося як “дезорганізація роботи” (у Кузбасі – “вимушені зупинки виробництва”). Партійні органи Донбасу прагнули виключати із КПРС комуністів, які являлися організаторами страйків. У колі активних учасників акції на шахті ім. Л. Лутугіна ВО “Торезантрацит” був начальник ділянки інженер А. Люлька. Партійні керівники шахти звинуватили його у розпалюванні пристрастей. Партком шахти оголосив А. Люлькові сувору догану із занесенням в облікову картку. Бюро міському КПУ визнало винесене партійне покарання недостатнім та виключило А. Люлька з КПРС [4, с.65].

Отже, майже через 60 років відносно безконфліктного розвитку в УРСР відроджувався страйковий рух. Горбачовські реформи, перевід вугільної промисловості на “госпрозрахунок”, політика гласності спровокували відродження традиції страйкової боротьби гірників. Страйки засвідчили, що криза у галузі зазнає нових якісних змін, що критична маса виробничих і виробничо-соціальних протиріч досягає свого максимуму, а у створеній системі управління колективами з’явилися серйозні збої. Стало зрозумілим: Донбас – у минулому, як на тому наполягала партійна пропаганда, славетна Всесоюзна кочегарка, батьківщина стаханівського руху та героїв шахтарських дивізій воєнних років не була “надійним bastionом КПРС”. Страйки показали не тільки наявність вертикального конфлікту “шахтарі – адміністрація – міністерство – уряд – Політбюро ЦК КПРС”, але й конфлікту горизонтального: “колектив – шахтні громадські та громадсько-політичні організації – адміністрація”.

Страйки на українських шахтах змінювали психологічну ситуацію в країні, поширювали протестний рух в УРСР та СРСР, ставали одним з чинників дестабілізації суспільного життя. Вони свідчили про серйозні проблеми у вугільній промисловості, які оголилися під час її переходу на “госпрозрахунок”, підтвердили необхідність вдосконалення системи нормування праці і нарахування зарплати, зміни режиму роботи підприємств та вдосконалення соціальних відносин. Питання щодо зміни пенсійного законодавства, впровадження вихідного дня у неділю, доплат за роботу у вечірні та нічні зміни вже стояли на порядку денному. Страйки на окремих ділянках 13 шахт (за нашими підрахунками) із 283, що становило 4 % їх кількості, свідчили про те, що керованість колективами слабшала. Водночас надплановий видобуток вугілля доводив, що адміністративні ресурси, хоч і були на межі, але дозволяли підтримувати у галузі хитку стабільність. Держава потребувала правового врегулювання конфліктів.

Шахтарі повертали собі колишню першість у страйковій боротьбі, яка їм належала у 20-ті рр. ХХ ст. На відміну від дореволюційних та перших післяреволюційних років, коли організаторами акцій гірників були опозиційні політичні організації, навесні 1989 р., коли були втрачені традиції страйкової боротьби, підземні робітники самостійно узялися відстоювати власні інтереси у тих формах (підземні сидіння), які їм підказував здоровий глузд. Підземні робітники були майже єдиною соціально-професійною групою, яка стала на захист своїх соціальних та економічних інтересів [38]. Не маючи підтримки з боку профспілки, в умовах відсутності закону, який би захищав людей, що ведуть боротьбу за свої економічні інтереси, страйкарі діяли на свій страх і ризик. Акції сприяли формуванню психологічної установки на створення незалежних організацій гірників, здатних відстоювати їх інтереси.

У суспільній та індивідуальній свідомості не тільки фіксувалося незадоволення виробничим та соціальним життям, але і формувався алгоритм поведінки, яка може змінити цей стан. Однак, не варто перебільшувати значення страйків першого півріччя 1989 р. Так, Д. Мендел вважав, що вони продемонстрували односторонній розрив гірниками “таємної” змови з керівниками: “Ви вдаєте, що платите, ми вдаємо, що працюємо” [8, с. 57]. У першій половині 1989 р. шахтарі працювали, незважаючи на всі виробничі проблеми, а піврічний державний план було перевиконано. Ми не вправі слідувати логіці тих суспільствознавців (А. Кацва та Д. Подкосов), котрі спрощено пов’язують липневий виступ гірників у 1989 р.

із весняними акціями. Д. Мендела, наприклад, стверджує, що проведення літніх страйків було випробувано шахтарями під час весняних виступів. “Коли робітники усвідомили, що ніщо істотно не змінилося, вони почали міркувати про подальші рішучі дії. При цьому більшість схилилася до того, щоб розпочати новий раунд боротьби восени, коли близький наступ холодів підвищить потребу у вугіллі й поступливість влади” [8, с.57]. З цими думками можна було б погодитися, якби ініціаторами липневого страйку на Донбасі були робітники шахт “Лідіївка” у Донецьку або ім. газети “Известия” у Красному Лучі. Але у липні 1989 р. страйк почався у колективах, які не мали досвіду весняних протестних дій, а своїх лідерів гірники висунули тільки влітку 1989 р. 1989 р. довів, що у політиці не можна робити ставку на “перебудови” і революції. Науковість, послідовність і спадкоємність політичного курсу, розумні компроміси є гарантією суспільного прогресу. Людям, які пов’язали свою долю із вугільною промисловістю, слід пам’ятати пораду Г. Плеханова: “І якщо пролетаріат не захоче зашкодити своїм інтересам, а буржуазія своїм, і той, й інший клас повинні bona fide (з доброї волі) шукати шляхи для економічної та політичної згоди” [39, с.71].

Джерела та література

1. Русначенко А. М. Робітничий рух в українській революції 1989 – 1991 рр. / А. М. Русначенко // Другий міжнар. конгрес українців. 22–28 серпня 1993 р. – Львів, 1994. – Ч. II. – С. 149 – 153.
2. Цит. за ст.: Беззубко Л. Основные социальные проблемы предприятий угольной промышленности / Л. Беззубко // Уголь Украины. – 1997. – № 7. – С. 17–20.
3. Свинтицкий Ю. Вступили в конфликт / Ю. Свинтицкий // Советский шахтер. – 1989. – № 6. – С. 18–19.
4. Андриянов В. Горный удар / В. Андриянов // Диалог. – 1990. – № 1. – С. 60–67.
5. Русначенко А. М. Проблеми робітничого руху в сучасній Україні / А. М. Русначенко // Сучасність. – 1992. – № 12. – С. 39 – 45.
6. Назимова А. К. Человек: конфликт на производстве / А. К. Назимова // Политическое самообразование. – 1989. – № 10. – С. 75 – 80.
7. Березовский В. От движения рабочих – к рабочему движению / Березовский В., Кротов Н., Червяков В. // Диалог. – 1990. – № 14. – С. 53– 57.
8. Мендел Д. Забастовка шахтеров : Впечатления, комментарии, анализ / Д. Мендел // Социс. – 1990. – № 6. – С. 54 – 65.
9. Мальцева Л. Л. Что привело к забастовке? / Л. Л. Мальцева, О. Н. Пуляева // Социс. – 1990. – № 6. – С. 38–41.
10. Кацва А. М. Новое рабочее движение в СССР: становление и развитие / А. М. Кацва, Д. П. Подкосов // Новые движения трудящихся: опыт России и других стран СНГ. – М., 1992. – Ч. I. – С. 8–43.
11. Саржан А. О. Зміни в соціально-економічній сфері Донбасу: друга половина 40-х – кінець 80-х рр. XX ст. / А. О. Саржан. – Донецьк, 2004. – 411 с.
12. Ковпак Л. В. Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині XX століття (1945 – 2000 рр.) / Л. В. Ковпак. – К., 2003. – 250 с.
13. Шевченко Н. Н. Условия жизни и труда шахтеров в первой половине 1980-х гг. / Н. Н. Шевченко // Нові сторінки історії Донбасу : статті. – Донецьк, 1999. – Кн. 7. – С. 203–208.
14. Кузіна К. В. Соціально-економічні процеси у монопрофільних шахтарських містах Донбасу (1950–1980-ті роки). / К. В. Кузіна, З. Г. Лихолобова. – Донецьк, 2010. – 335 с.
15. Ізмайлова Є. В. Житлові умови шахтарських родин Донбасу у 1965 – 1985 рр. / Є. В. Ізмайлова // Історичні і політологічні дослідження. – 2009. – № 2. – С. 202 – 208.
16. Баран В. К. Україна: новітня історія (1945–1991) / В. К. Баран. – Львів, НАН, Ін-т українознавства, 2003. – 667 с.
17. Сухинин В. Кругом не прав? / В. Сухинин // Ворошиловградская правда. – 1989. – 8 августа.
18. Ковалев Б. Беспредел / Б. Ковалев // Знамя победы [орган КП Украины и Совета народных депутатов г. Шахтерска Донецкой области]. – 1989. – 26 июля.
19. Ильин В. И. Власть и уголь: шахтерское движение Воркуты (1989–1998 гг.) / В. И. Ильин / Сыктывкарский гос. ун-т, Ин-т сравнит. исслед. трудовых отношений. – Сыктывкар, 1998. – 270 с. – Режим доступа до кн.: <http://warwick.ac.uk/russia/ilyinbook>.
20. Русначенко А. Пробуждення: Робітничий рух на Україні в 1989 – 1993 рр. / Русначенко А. – К., 1995. – Кн. 2: Документи і матеріали. – 376 с.
21. Держархів Донецької обл., ф. п.326, оп. 136, спр. 195, 20 арк.
22. Держархів Донецької обл., ф. р. 920, оп. 2, спр. 4244, 230 арк.
23. Держархів Донецької обл., ф. п.18, оп. 61, спр. 5, 46 арк.
24. Центральний державний архів громадських об’єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 1, оп. 32, спр. 2580, 110 арк.
25. Держархів Донецької обл., ф. р. 920, оп. 2, спр. 4244, 230 арк.
26. Держархів Луганської обл., ф. 6369, оп. 38, спр. 5, 64 арк.
27. Держархів Луганської обл., ф. 3286, оп. 39, спр. 3, 79 арк.
28. Держархів Луганської обл., ф. 1407, оп. 33, спр. 45, 84 арк.
29. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 32, спр. 2580, 110 арк.
30. Русначенко А. М. Робітничий рух на Україні в 1989 – 1993 рр. – Кн. 2: Документи і матеріали. – Док. № 2.
31. Держархів Луганської обл., ф. 179, оп. 75, спр. 106, 34 арк.
32. Держархів Луганської обл., ф. 42, оп. 47, спр. 2, 63 арк.
33. Иоффе Ю. Я. Один на один с системой: воспоминания и размышления бывшего вице-премьер-министра Украины / Ю. Я. Иоффе. – Луганськ, 1995. – 304 с.
34. Юрченко М. 5 требований к министру / М. Юрченко // Труд. – 1989. – 11 июля.
35. Держархів Донецької обл., ф. п.326, оп. 136, спр. 115, 89 арк.
36. Держархів Донецької обл., ф. п.326, оп. 136, спр. 183, 142 арк.
37. Держархів Донецької обл., ф. п.326, оп. 136, спр. 11, 84 арк.
38. У публікаціях згадується тільки про страйки будівельників Донецька (Кацва А. М. Новое рабочее движение в СССР: становление и развитие. – С. 12), та бригади №1 другого автопарку Донецька (Баран В. Україна: новітня історія. – С. 370), що відбулися у травні 1989 р.
39. Цит. за ст.: Безелянский Ю. Отец русского марксизма / Ю. Безелянский // Наука и жизнь. – 2010. – № 3. – С. 67–73.

Агапов В. Л. Первые шахтерские забастовки периода горбачевской “перестройки” в УССР (1988 – первое полугодие 1989 гг.): историография вопроса, современный взгляд

В статье исследуется один из феноменов советской действительности периода горбачевской “перестройки” – начальный этап возрождавшегося шахтерского забастовочного движения. Анализируется историография проблемы, что позволило изложить высказанные в разное время взгляды на природу явления, оценки действий горняков и последствий выступлений. Существенное расширение автором круга используемых источников дало возможность на качественно новом уровне проследить нарастание конфликта, его динамику, реакцию партийно-государственного руководства СССР, УРСР, областных партийных комитетов на разворачивавшуюся забастовочную борьбу.

Ключевые слова: историография, шахтер, забастовка, требования, борьба, Донбасс.

Agapov V. L. The first miners strikes of Gorbachev's “Perestroika” period in the UkrSSR (1988 – the first half of 1989): historiography of the issue, a modern view

One of the Soviet reality phenomenon of the Gorbachev's “perestroika” period, the initial stage of a newly resurgent miners' strike movement, is considered in the article. This struggle during the studied period is preceded by the analysis of the problem historiography that has allowed the author to present the expressed in different time views on the nature of the phenomenon, the evaluation of the miners actions and the consequences of their performances. The author's significant expansion of the used sources circle gave the opportunity to trace the conflict increase, its dynamics, and the party and state leadership of the USSR, UkrSSR, regional party committees reaction to the strike struggle on a qualitatively new level.

Keywords: historiography, miner, strike, requirements, struggle, Donbas.